

KAN BAĞIŞI YAPAN DONÖRLERDE KAN ALMA SIRASINDA GÖRÜLEN OLUMSUZ BELİRTİ VE BULGULARIN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF NEGATIVE SIGNS AND SYMPTOMS SEEN DURING BLOODLETTING FROM DONORS WHICH ARE DONATING BLOOD

Yard.Doç.Dr. Fatma BİRGİLİ* Prof.Dr. Leyla KHORSHİD**

*Muğla Üniversitesi, Muğla Sağlık Yüksekokulu

**Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı

ÖZET

Amaç: Bu tanımlayıcı çalışma, kan bağışında bulunan bireylerin kan bağışı sırasındaki ağrı ile kan bağışı sırasında ve sonrasında olumsuz semptomların incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem: Çalışmanın evrenini Kızılay tarafından düzenlenen bir kan bağışı kampanyasında kan bağışında bulunan bireyler oluşturmuştur. Çalışmanın örneklemini, Muğla ilinde yürütülen bu kampanyada kan bağışında bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 866 birey oluşturmuştur. Veriler 7 Nisan 2010 -15 Haziran 2010 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin toplanmasında anket formu ve Görsel Kıyaslama Ölçeği (VAS) kullanılmıştır. Verilerin analizinde ki-kare testi, t testi, Kruskal Wallis testi ile Pearson's Correlation katsayısı kullanılmıştır. Çalışma için gerekli yazılı izinler ve bireylerden sözel onam alınmıştır.

Bulgular: Bireylerin %79.7'u 18-30 yaş grubundadır, %57'si erkektir, %75.2'si bekar, %72'ü il merkezinde yaşamaktadır, %64'ü öğrencidir, %71'i normal kiloludur, %53.9'u ilk kez kan bağışında bulunmuştur.

Kan veren bireylerin yaklaşık %37.1'inde kan verme sırasında ve sonrasında istenmeyen semptomlar gelişmiştir. Kadınlarda ve beden kitle indeksi düşük olan bireylerde istenmeyen semptom gelişme oranının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Vericilerin kan alma sırasında hissedilen ağrı şiddet ortalaması 2.61 ± 1.59 olarak bulunmuştur. Kan veren bireylerin cinsiyetinin, yaş grubunun ve beden kitle indeksinin kan alma sırasındaki ağrının şiddetini etkilemediği belirlenmiştir. Kan alan sağlık çalışanının mesleki deneyim süresi arttıkça kan veren bireylerin ağrı şiddeti azalmaktadır.

Sonuç: Kan veren bireyler, kan alma sırasında düşük bir ağrı hissetmektedirler. Kan veren bireylerin 1/3'ünde fazlasında kan verme sırasında ve sonrasında istenmeyen semptomlar deneyimlemesi önemlidir. Beden kitle indeksi düşük olan donörler kan verirken istenmeyen semptomlar yönünden yakından izlenmelidir. Donörlerden kan alma işlemi daha deneyimli sağlık çalışanları tarafından yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, donör, kan alma, olumsuz semptom, kan bağışı

ABSTRACT

Objective: This descriptive study was carried out with the purpose of examining the negative symptoms during and afterwards bloodletting and pain during bloodletting in donors which are donating blood.

Methods: The population of the study was consisted of individuals who are donating blood participating in blood donation campaign conducted in Muğla. The sample of the study was consisted of 866 individuals who are donating blood in this campaign and was volunteers to participated to the study. The data were collected between the date 7 April 2010 and 15 June 2010. Questionnaire and Visual Analog Scale was used in collecting data. Kruskal Wallis test, t test, and Pearson's Correlation coefficient was used in analysing the data. Written consent was obtained from institutions and verbal was obtained from individuals, necessary to study.

Results: Seventynine point seven percent of individuals were in 18-30 age group, 57% were male, 72% were live in cities, 64% were students, 71% were normal weight, 53.9% were donated blood for the first time. Adverse symptoms developed in 37.1% of individuals during and after bloodletting. The adverse symptoms improvement rate was higher in women and in individuals with low body mass index. The mean pain intensity was found as 2.61 ± 1.59 during bloodletting in donors. The bloodletting donors' gender, age group and body mass index did not affect the pain intensity during bloodletting. The pain intensity was decreased during bloodletting when the duration of professional experience increased of the health care workers.

Conclusion: Individuals who were donation blood are feeling low level pain during the bloodletting. It is important that in approximately 1/3 of blood donating individuals were experiencing negative symptoms during and afterwards bloodletting. Donors with low body mass index should be monitored in terms of negative symptoms during bloodletting. Bloodletting procedure should be done by healthcare workers who have more experience.

Key words: pain, donor, taking blood, negative symptoms, blood donation

GİRİŞ

Kan transfüzyonu hayat kurtarıcı bir tedavi olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Kan transfüzyonlarının tek kaynağı sağlıklı donörlerden kan bağıışı ile toplanan kan ve kan ürünleridir (Cevizci ve ark. 2010, Hablemitoğlu ve ark. 2010). Ülkemiz; kan bağıışı konusunda gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında oldukça geri sıralarda yer almaktadır. Gönüllü bağıışçı oranı, gelişmiş ülkelerde nüfusun %5'ine ulaşırken bu oran halen ülkemizde %1,5 civarındadır (Mutlu 2007, Hablemitoğlu ve ark. 2010).

Gönüllü toplumsal kan bağıışçısı teşvik edici para ve baskı olmaksızın tamamen kendi özgür iradesi ile kan bağıışlayan kişiyi tanımlar (Korur Fincancı 2007, Mutlu 2007). Gönüllü bağıışçıların en önemli özelliği tekrarlayan kan bağıışında bulunmalarıdır (Mutlu 2007). Kan bağıışçıların düzenli kan bağıışçıları haline gelmesinde ilk kan bağıışında edindikleri deneyimlerin önemli etkileri vardır (Mutlu 2007, Güzel 2007). İlk bağıışta olumsuz etkiler azaldığı ölçüde kan bağıışçıların sonraki kan bağıışı için gelme olasılığı artmaktadır (Newman et al 2006, Güzel 2007).

Kan bağıışı ile ilgili en önemli problem, gönüllü kan bağıışçısı sayısındaki yetersizliktir (Aksoy 2009, Hablemitoğlu ve ark. 2010). Kan bağıışı ile ilgili pek çok yanlış bilgi, tutum, davranış, inanç ve korkular kan bağıışı gönüllülüğünü engelleyebilmektedir (Cevizci ve ark. 2010). Kan bağıışlamama nedenlerinden bazıları; iğne korkusu (Güzel 2007, Aksoy 2009) tıbbi işlemlerle ilgili korkular, kan görme korkusu, kan bağıışı sırasında hastalık bulaşması korkusu gibi korkulardır (Güzel 2007). Bazı donörler tarafından deneyimlenen bayılma, baş dönmesi bulgularının daha sonra kan verme olasılığında azalmayla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Bonk et al 2001, Newman et al

2006). Yapılan bir çalışmada, donörlerin %15.1'inde ekimoz, %7'sinde kol ağrısı, %5.1'inde yorgunluk görüldüğü ve bunların daha sonraki kan vermeyi olumsuz yönde etkileyip donör oranını azalttığı saptanmıştır (Newman et al 2006). Gezici kan kliniklerine başvuran 610 sağlıklı erişkin donör ile yapılan bir çalışmada, kadınlarda ve kan dönörlüğünü daha az deneyimleyenlerde daha çok bayılma geliştiği saptanmıştır (Byrne ve Ditto 2005).

Düzenli kan bağıışının organizasyonunda ilk adım kan bankası hekimi ve personelinin kişiye bağıış sonu iyi bir anı bırakmalarından başlamaktadır (Mutlu 2007). Kan nakli işlemi alıcı bireyin sağlığı için ne kadar önemli ise, verici kişinin bu işlem sonucunda sağlık problemi yaşamaması da bir o kadar önemlidir. Kan verme işlemi sonrasında vericide oluşan semptomlar, gelişen komplikasyonların habercisi olduğundan, bu nedenle bulguların izlenmesi ve yorumu önemlidir (Feyzioğlu ve ark. 2007). Kan bağıışında bulunan bireylerin kan bağıışı sırasında ve sonrasında görülen olumsuz bulgulara ve algılanan ağrıya ilişkin az sayıda çalışma bulunmaktadır (Bonk et al 2001, Feyzioğlu ve ark.2007).

AMAÇ

Bu çalışma, kan bağıışında bulunan bireylerin kan bağıışı sırasında görülen olumsuz belirtiler ile kan bağıışı sırasında ve sonrasında görülen olumsuz bulguların incelenmesi amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın evrenini Kızılay tarafından Muğla ilinde düzenlenen başlayan bir kan bağıışı kampanyasında kan bağıışında bulunan bireyler oluşturmuştur. Çalışmanın örneklemini, bu kampanyada kan bağıışında bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 866 birey oluşturmuştur. Veriler 7 Nisan 2010 -15 Haziran 2010 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin toplanmasında anket formu ve 1-10 aralığındaki Görsel Kıyaslama Ölçeği (VAS) kullanılmıştır. Anket formunda bireylerin sosyodemografik özellikleri ile kan bağıışı sırasında görülen olumsuz belirti ve bulgulara ilişkin sorular yer almıştır. Anket formu donörler tarafından doldurulmuş, donörler kan verme işleminden itibaren 1 saat sonrasına kadar gelişen belirti ve bulgular yönünden gözlenmiştir. Verilerin analizinde ki-kare yöntemi, t testi, Kruskall Wallis testi ile Pearson Correlation katsayısı kullanılmıştır. Çalışma için gerekli kurumlardan yazılı izinler ve bireylerden sözel onam alınmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Kan Bağıışında Bulunan Bireylerin Tanıtıcı Özelliklerine Göre Dağılımı

Özellikler	Sayı	Yüzde
Yaş Grubu		
18-30 yaş	690	79.7
31-42 yaş	96	11.1
43-54 yaş	58	6.7
55 yaş ve üzeri	22	2.5

Cinsiyet		
Kadın	372	43.0
Erkek	494	57.0
Medeni durum		
Evli	215	24.8
Bekar	651	75.2
Halen yaşadığı yerleşim birimi		
il	632	73.0
İlçe	171	19.7
Kasaba	17	2.0
Köy	46	5.3
Mesleği		
Emekli+ev hanımı	98	11.3
Memur	68	7.9
Mühendis+ mimar	61	7.0
İşçi+çiftçi	12	1.4
Serbest meslek mensubu	55	6.4
Öğrenci	554	64.0
Memur	16	1.8
Şoför	2	0.2
Gelir-gider durumu		
Geliri giderine denk	482	55.7
Geliri giderinden az	269	31.1
Geliri giderinden fazla	115	13.3
BKI		
18.5 kg. /m ² 'in altında olanlar (zayıf)	25	2.9
18.5 - 24.9 kg. /m ² (Normal kilolu)	615	71.0
25 - 29.9 kg. /m ² (Hafif şişman)	191	22.1
30 - 39.9 kg. /m ² (Obez)	35	4.0
Kan bağışında bulunma sayısı		
İlk kez kan bağışında bulunan	467	53.9
İki ve daha fazla kez kan bağışında bulunanlar	399	46.1
Toplam	866	100.0

Bireylerin büyük çoğunluğu (%79.7) 18-30 yaş grubundadır, %57'si erkektir, %75.2'si bekar, %72'ü il merkezinde yaşamaktadır, %64'ü öğrencidir, %71'i normal kiloludur, %53.9'u ilk kez kan bağışında bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 2: Kan Bağışında Bulunan Bireylerin Kan Bağış Sırasında ve Sonrasında İstenmeyen Belirti ve Bulgular Gelişme Durumuna Göre Dağılımı

Belirti ve Bulgular Gelişme Durumu	Sayı	Yüzde
Gelişmeyen	545	62.9
Gelişen	321	37.1
Toplam	866	100.0
Gelişen Belirti ve Bulgular		
Hematom	62	7.2
Başdönmesi	251	29.0
Bayılma	8	0.9
Toplam	321	37.1

Kan veren bireylerin %37.1'inde kan verme sırasında istenmeyen belirti ve bulgular gelişmiştir (Tablo 2). Kadınların %44.9'unda, erkeklerin %31.2'sinde kan verme nedeniyle istenmeyen semptomlar geliştiği ve bu farkın anlamlı olduğu, kadınlarda istenmeyen semptom gelişme oranının daha yüksek olduğu saptanmıştır ($X^2= 17.12$, $SD =1$, $p= 0.00$, $p<0.01$).

Bireylerin yaş grubunun ($X^2 = 3.84$, $SD= 3$, $p= 0.27$, $p>0.05$) kan verme nedeniyle istenmeyen bulgu gelişmeyi etkilemediği saptanmıştır. Beden kitle indeksi 18.5'in altında olan bireylerin %40'ında, 18.5 – 24.9 olanların %38.4'ünde, 25 – 29.9 olanların %36.6'sında, 30-39.9 olanların %14.3'ünde kan verme nedeniyle komplikasyonlar geliştiği ve bu farkın anlamlı olduğu, beden kitle indeksi arttıkça istenmeyen semptom gelişme oranının azaldığı saptanmıştır ($X^2= 17.12$, $SD =3$, $p= 0.03$, $p<0.05$).

Tablo 3: Bireylerde ağrı şiddetini etkileyen etmenler

Ağrıyı etkileyen etmenler	n	Ağrı Ortalaması	p
Cinsiyet			
Kadın	215	2.71	t= 1.60
Erkek	651	2.54	
Yaş Grubu			
18-30 yaş grubu	690	2.64	KW $\chi^2 = 0.73$
31-42 yaş grubu	96	2.59	
43-54 yaş grubu	58	2.43	
55 yaş ve üzeri	22	2.50	
TOPLAM	866	2.61 ± 1.59	

Bireylerin kan alma sırasında hissedilen ağrının şiddet ortalaması 2.61 ± 1.59 olarak bulunmuştur (Tablo 3). Kan veren bireylerin cinsiyetinin ($t = 1.60$, $p = 0.10$) ve yaş grubunun ($KW \chi^2=0.73$, $p= 0.69$), kan alma sırasında hissedilen ağrının şiddetini etkilemediği bulunmuştur. Beden kitle indeksi ile kan alma sırasında hissedilen ağrı şiddeti arasında ilişki olmadığı ($r = - 0.03$, $p= 0.28$), ancak kan alan sağlık çalışanının mesleki deneyim süresi ile kan alma sırasında hissedilen ağrı şiddeti arasında ters yönlü bir ilişki olduğu ($r = - 0.20$, $p = 0.00$, $p<0.01$), kan alan sağlık çalışanının mesleki deneyim süresi arttıkça kan veren bireylerin algıladıkları ağrının azaldığı saptanmıştır (Tablo 3).

TARTIŞMA

Kan veren bireylerin yaklaşık 1/3'ünde (%37.1) kan verme sırasında istenmeyen semptomlar gelişmiştir (Tablo 2). Yapılan bir çalışmada, kan verdikten sonra donörlerde uyuşma, karıncalanma, elde veya kolda güç kaybı, yayılan ağrı yakınmaları görülmüştür (Newman ve Waxman 1996). Crocco ve D'Elia (2007) tarafından yapılan bir çalışmada, donörlerin %1.2'sinde istenmeyen bir reaksiyon geliştiği, %1.08'inde kan vermeye bağlı ajitasyon, terleme, solgunluk, üşüme hissi, güçsüzlük hissi, bulantı gibi orta derecede reaksiyonlar geliştiği, %0.2'inde ise

kusma, bilinç kaybı, kasılma, bayılma gibi daha şiddetli derecede reaksiyonlar geliştiği saptanmıştır.

Kadınlarda ve beden kitle indeksi düşük olan bireylerde istenmeyen semptom gelişme oranının daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0.05$). Feyzioğlu ve ark. (2007) tarafından Meram Tıp Fakültesi Kan Merkezinde kan veren 135 bireyde kan alma sırasında ve sonrasında göz kararması, çarpıntı, terleme, titreme, kasılma v.b. semptomlar incelenmiş ve 135 vericiden 120'sinde hiçbir semptom görülmemiştir. Aynı çalışmada 15 (%11) verici ise bir veya birden fazla semptom tarif etmiştir. İki kişi göz kararması şikayeti bildirirken, 5 kişi ateş basması, 2 kişi çarpıntı, 8 kişi terleme, 2 kişi bulantı, 5'i baş dönmesi, 1'i ise baş ağrısı olduğunu ifade etmiştir. Üç verici geçici bayılma sorunu yaşamıştır (Feyzioğlu ve ark.2007). Çalışmamızda istenmeyen belirti gelişme oranı Feyzioğlu ve ark. (2007)' nin çalışma sonuçlarından yüksek bulunmuştur. Bu sonuç, ilk kez kan bağışında bulunan bireylerin oranının yüksek (%53.9) olmasına bağlanabilir. Gezici kan kliniklerine başvuran 610 sağlıklı erişkin donör ile yapılan bir çalışmada, kadınlarda daha çok bayılma geliştiği saptanmıştır(Byrne ve Ditto 2005). Çalışma sonuçlarımız, Byrne ve Ditto (2005)' nun çalışma sonuçlarını desteklemektedir.

Genel olarak kan verme deneyimlerinde negatif etkilenim "iğne acısı ve bayılma korkusu"ndan kaynaklanmaktadır. Daha küçük çaplı iğneler eritrosit hemolizine neden olduğundan, kan bağışında kullanılan iğneler özel olarak silikon kaplı, 16 numaradır ve bu çaptaki bir iğne ağrıya yol açmaktadır. Ancak bu ağrı, insan hayatını kurtarmada katlanılabilir bir ağrıdır (Aksoy 2009). Bireylerin kan alma sırasında hissedilen ağrının şiddet ortalaması 10 üzerinden 2.61 ± 1.59 olarak bulunmuştur (Tablo 3). Bu ağrı düzeyi oldukça düşük sayılabilir. Kan veren bireylerin cinsiyetinin, yaş grubunun ve beden kitle indeksinin kan alma sırasında hissedilen ağrının şiddetini etkilemediği saptanmıştır. Ancak kan alan sağlık çalışanının mesleki deneyim süresi arttıkça kan veren bireylerin algıladıkları ağrının azaldığı saptanmıştır (Tablo 3). Sağlık çalışanlarının deneyimi arttıkça el berisinin artması ve donörün kan verirken daha az ağrı hissetmesi beklenen bir sonuçtur. Araştırma sonuçları, kan alma sırasında hissedilen ağrının şiddetine ilişkin temel bir veri sağlamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kan veren bireylerin, kan alma sırasında oldukça düşük bir ağrı hissettikleri söylenebilir. Kan veren bireylerin 1/3'ünden fazlasında kan verme sırasında istenmeyen belirtiler gelişmesi önemlidir.

Beden kitle indeksi düşük olan donörler kan verirken istenmeyen belirtiler yönünden yakından izlenmelidir. Donörlerden kan alma işlemi daha deneyimli sağlık çalışanları tarafından yapılmalıdır. Kan alma işlemi sırasında görülen olumsuz belirti ve bulguların azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Çalışmanın daha geniş bir örnekleme tekrarlanması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy K (2009) Toplumda Kan Bağışı Konusunda Yanlış Bilinenler, Ulusal Kan Merkezleri ve Transfüzyon Tıbbı Kursu XII - İleri Kurs Kitabı, Türkiye Kan Merkezleri ve Transfüzyon Derneđi, Türk Kan Vakfı, 3-7.Kasım.2009, Antalya, Nakış Ofset, 196-198.
- Bonk VA, France CR, Taylor BK (2001) Distraction Reduces Self-Reported Physiological Reactions to Blood Donation in Novice Donors With a Blunting Coping Style. *Psychosomatic Medicine*, 63: 447-452.
- Byrne N, Ditto B (2005) Alexithymia, Cardiovascular Reactivity, and Symptom Reporting During Blood Donation *Psychosomatic Medicine* 67: 471-475.
- Cevzici S, Erginöz E, Yüceokura A (2010) Gönüllü Kan Bağışıçılığı ve Kan Verme Davranışını Etkileyen Faktörler. *Türkiye Klinikleri J Cardiovasc Sci*, 22(1): 85-92.
- Crocco A, D'Elia D (2007) Adverse Reactions During Voluntary Donation Of Blood And/Or Blood Components. A statistical-epidemiological study, *Blood Transfus*. July; 5(3): 143-152.
- Feyzioğlu B, Dođan M, Bayındır Ö ve ark. (2007) Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Kan Merkezi'nde Kan Alma Esnasında Görülen Olumsuz Semptomlar, I. Ulusal kan merkezleri ve transfüzyon tıbbi kongresi özet kitabı, Antalya, Nakış Ofset, 231-232.
- Güzel U (2007) Motive Edici Faktörler ve Bağışıçı Beklentileri, II. Ulusal kan merkezleri ve transfüzyon tıbbi kongresi özet kitabı, Antalya, Nakış Ofset, 28-33.
- Hablemitoğlu Ş, Özkan Y, Yıldırım F (2010) Bir Fedakarlık Örneđi Olarak Kan Bağışı, Aile ve Toplum, Ocak - Şubat - Mart, 5:20, 67-77.
- Korur Fincancı Ş (2007) Bağışıçı Hakları, II. Ulusal kan merkezleri ve transfüzyon tıbbi kongresi özet kitabı, Antalya: Nakış Ofset, 37-39.
- Mutlu B (2007) Düzenli Kan Bağışının Organizasyonu, II. Ulusal kan merkezleri ve transfüzyon tıbbi kongresi özet kitabı, Antalya: Nakış Ofset, 34-36.
- Newman BH, Newman DT, Ahmad R, Roth AJ (2006) The Effect Of Whole-Blood Donor Adverse Events On Blood Donor Return Rates. *Transfusion*, 46: 1374-1379.
- Newman, B. and Waxman, D. (1996), Blood Donation-Related Neurologic Needle Injury: Evaluation of 2 Years' Worth of Data From a Large Blood Center. *Transfusion*, 36: 213-215.